

rint – ezeket a sorokat olvasva határozta el, hogy útnak indul Moldvába, az ott élő magyarok történetének és néprajzának tanulmányozására. Első, 1929. évi utazása népzenei eredményeit nem sokkal később Budapesten bemutatta Bartóknak, aki ekkor találkozott először a moldvai magyar népzenevel. A következő években a fiatal Veress Sándor, majd ismét Domokos Pál Péter és Balla Péter jártak népzenei gyűjtőúton Moldvában. Gyűjtésük anyaga szintén eljutott a moldvai magyar népdalokat nagyra értékelő Bartókhoz. Végül 1938-ban a budapesti eukarisztikus világkongresszusra érkezett néhány moldvai magyar paraszttól Bartók Béla személyesen is hallhatott dallamokat. A Magyar Rádió az ő irányításával a legszebb darabokat Pátria-lemezekre vette föl. Ezek a főlvételek, szám szerint tizenhat, a moldvai Trunkról és kiegészítőleg nyolc, a Csík megyei Kászonimpérről, együttesen először kerültek kiadásra. Ugyancsak Pátria-lemezekre került 1938-ban néhány mese és monda szövege is, melyeket korábban és később lejegyzett darabok társaságában olvashatunk a kötetben. A gyűjteményt Domokos Pál Péter személyes hangvételő írása vezeti be, mely áttekinti Bartók találkozásait a moldvai magyarok népzenejével és a maga szerepét a moldvai magyar néphagyomány ismertetésében. A szövegeket és dallamokat jegyzetek kísérik. Az illusztrációk Imets László fametszetei.

Kósa László

Sam Beck and John W. Cole, eds.: Ethnicity and Nationalism in Southeastern Europe. Antropologisch-Sociologisch Centrum. Universiteit van Amsterdam, 1981. 144 l. (Papers on European and Mediterranean Societies. No. 14.)

Mint oly sok esetben, ezúttal is előadások gyűjteményével áll szemben az olvasó: az American Anthropological Society 1976-os ülészaka szolgált a kötet alapjául. A hasonló vállalkozások többségénél mégis egységesebb ez a tanulmánykötet. „A legutóbbi évtizedig az antropológusok furcsa módon elhanyagolták az etnikum kérdéskörét” – olvashatjuk William G. Lockwood *Vallás és nyelv mint az etnikai azonosság követelményei: összehasonlító vizsgálat* című értekezésében, s ezt a föltevést tekinthetjük a dolgozatok közös kiindulópontjának. Három deduktív és két induktív vizsgálat foglalkozik az etnikum mibenlétével, melyek közül az előbbiek alacsony színvonalúak, de hiányosságukért nem a gondolatmenet irányra, hanem az empirikus ismeretek fölszínessége okolható.

Mind a három szövegben meggyőző a mástól kölcsönzött alaptétel; csakis az alkalmazásban rejlik a hiba.

Katherine Verdery *Etnikai viszonyok és függőségi hierarchiák a volt Habsburg-birodalomban: Ausztria, Magyarország és Erdély* című tanulmányát annak a fölfogásnak az ismertetésével kezdi, melyhez hasonlóval Kosáry Domokosnak a XVIII. századi magyar művelődésről írott összefoglalásában találkozhat a magyar olvasó: a Habsburg-birodalom a tőkés világgazdaság peremén helyezkedett el, vagyis főként nyersanyagtermelő volt. Ennek az általános észrevételnek megfogalmazása után a szerző néhány lapon próbálja összegezni Erdély múltját, hogy azután rátérjen ugyanezen országrész jelenlegi helyzetének értékelésére. Vizsgálódásának ez a központi része a szakszerűség

elemi követelményeinek sem tesz eleget. Lábjegyzetben megemlíti, hogy 1973–74-ben IREX ösztöndíjjal terepmunkát végzett „román közösségben, amely korábban dzsentr magyarakat is magába foglalt” (26), de mivel kutatása helyéről és jellegéről semmi bővebbet nem árul el, az olvasó képtelen megítélni azok mélységét. Annyi bizonyosnak látszik, hogy Katherine Verdery semmit nem ismer Erdély magyar nyelvű szakirodalmából. Jótékonynak nevezi Woodrow Wilsonnak a tételét a nemzetek önrendelkezéséről, s ebből vezeti le Erdélynek Romániához csatolását, amiből arra következtethetnénk, hogy az I. világháború után Magyarországtól Romániához csatolt területet nevezi Erdélynek, holott ez koránt sincs így: elemzése sokkal kisebb területre vonatkozik. Tájékozottságának fogyatékoságát bizonyítja, hogy nincs tudatában ennek az ellentmondásnak.

Hasonló tévedéseket találhatunk két másik tanulmányban. Sam Beck és Marilyn McArthur *Románia: etnikum, nacionalizmus és fejlődés* című értekezésében Budapestről beszél a XVIII. században, s azt állítja: az erdélyi magyarok sem németül, sem románul nem voltak hajlandók megtanulni. Ezúttal is a máshonnan átvett kiinduló állítás a figyelemre méltó: a kétféle – függő és önálló – értelmiség szembeállítására érdekes, az általános törvényszerűség alkalmazása viszont már hibás, mivel a szerzők alig ismerik Erdély múltját. Azt csak helyeselni lehet, hogy figyelembe veszik román marxista történészek kutatásait – bár ezek ismertetése is fölületes –, az viszont már aligha szerencsés, hogy egyetlen magyar nyelvű forrásmunkát sem olvastak. Részben ezzel magyarázható, hogy szövegükben sok az egyoldalúság: csak román kivándorlásról tudnak, s az erdélyi magyaroknak a két világháború közötti tevékenységét kizárólag fasizmusként jellemzik.

A harmadik deduktív eszmefuttatás, mely az *Etnikum és a nacionalizmus elterjedése* címet viseli, annyiban különbözik a megelőző kettőtől, hogy szerzője, John W. Cole, kifejezetten összegző igénnyel lép föl. Az előrebocsátott állítás ismét elgondolkoztató, sőt, talán bizonyos fokú önállóságot is elárul. A szerző úgy véli, hogy az oszmán és a Habsburg-birodalom egyaránt etnikai munkamegosztásra épült. Az egyensúlyt a XIX. század borította föl, amidőn Közép- s Délkelet-Európa is bekapcsolódott a tőkés világrendszerbe, a nacionalista mozgalmak pedig mindegyik etnikum számára kizárólagos jogokat követeltek. Az olvasóban azért merülnek föl kétségek e tanulmánnyal szemben, mert nyilvánvaló, hogy a gondolatmenet kifejtése során az antropológus egyáltalán nem veszi komolyan az időbeliséget, s a legkülönbözőbb korszakokhoz tartozó történeti jelenségeket helyezi egymás mellé. Szót ejt pl. görög és zsidó kereskedőkről, de még csak nem is céloz arra, hogy e kisebbségek nem ugyanakkor s nem is ugyanott jutottak döntő szerephez. Rendkívül messziről tekint arra a területre, amelyet Délkelet-Európának nevez; történetinek mondott áttekintésében sem fölvilágosodásról, sem szabadelvűségről, sem 1848-ról, sem 1867-ről nem tesz említést, így aztán aligha vagyunk szigorúak, ha átfogó igényű érvelését elnagyoltnak találjuk. Első lábjegyzetéből kiderül, hogy az 1970-es években ő is folytatott terepvizsgálatot, de ennek körülményeiről ugyanolyan nagyvonalúan hallgat, mint Katherine Verdery. Mivel kizárólag angol nyelvű szakirodalomra hivatkozik, nincs kizárva, hogy egyetlen olyan nyelvet sem ismer, amelyet az általa tanulmányozott vidéken beszélnek.

Bármilyen legyen is nyelv és etnikum viszonya, aligha lehet valamely etnikumot sikerrel jellemezni, ha nem vesszük tekintetbe a hozzá tartozó nyelvet. A kötet induk-

tív tanulmányai azért szakszerűbbek az eddig ismertett három dolgozatnál, mert szerzőjük eleget tesz ennek a követelménynek. William G. Lockwood két vásárvárosban végzett megfigyeléseiből von le érdekes tanulságokat. Megállapítja, hogy legkevésbé gazdasági területen érezhető az etnikumok különválása. Ettől a közös vonástól eltekintve a két helyszín más és más jellegű: Boszniában a szerbek, horvátok és muzulmánok sokkal inkább befelé fordulnak, mint Burgenlandban a németek, horvátok s magyarok. A szerző azzal magyarázza e nagy különbséget, hogy Ausztriában a vallási elmentétek nem esnek egybe az etnikai határokkal, de az olvasó másféle indoklást is lehetségesnek tarthat, emlékezhet például arra, hogy Burgenlandban az iparosítás erősítette a különféle etnikumok kölcsönhatását.

Lockwood okfejtéséből önként adódik a végkövetkeztetés, hogy az etnikumot nem lehet a nyelvből levezetni, vagyis érvénytelennek mondható az a Herder óta elterjedt fölfogás, melyről kis túlzással azt mondhatjuk, hogy döntően hatott mindarra, amit a Kárpát-medencében s környékén az etnikumról írtak az elmúlt másfél-két században. E cáfolatot határozott formában Susan Gal fogalmazza meg *Nyelv és etnikum Ausztriában: megfelelés vagy kölcsönhatás* című értekezésében. Felsőőr burgenlandi kisvárosban végzett kutatásai meggyőzően bizonyítják, hogy a nyelvnél kisebb és nagyobb egységeket is meg lehet feleltetni társadalmi csoportosulásoknak. Másszóval, az egyazon nyelvet beszélők közösségén belül is megfigyelhetők nyelvszeti szempontból lényegesnek tekinthető különbségek. A magyar azért válik mind szűkebb érvényességi körű jelrendszerré a kétajkú burgenlandi lakosok nyelvhasználatában, mert ez a nyelv hagyományosan a helyhez kötött paraszti életmódhoz kapcsolódott, ennek értékrendje pedig a II. világháború óta sokat veszített tekintélyéből.

Nagyon valószínű, hogy az itt ismertett kötetből leginkább Susan Gal tanulmánya tarthat számot a magyarságtudomány művelőinek érdeklődésére. Nem azért, mert bizonyítja előfeltevését, vagyis hitelteleníti az etnikumnak a nyelvtől való függését, hanem azért, mert hozzásegíthet ahhoz, hogy a jövőben árnyaltabban lássuk e meghatározottságot, sokoldalúbban vizsgáljuk az etnikai tudat nyelvi megnyilvánulásait, s többet foglalkozzunk a nyelv pragmatikai vetületének, az életmódnak és az értékrendszernek a kölcsönhatásával.

Szegedy-Maszák Mihály

Beck Zoltán: Építőáldozat.

Tanulmányok. Békéscsaba, 1981. 48 l. (Új Auróra Füzetek)

A kötet legterjedelmesebb tanulmánya eredeti gyűjtés alapján mutatja be a batonyi magyarok születéshez és kereszteléshez kötődő szokásait. Két dolgozat szól az építőáldozatról: néhány frissen előkerült Békés megyei adatot mutat be a rítus történetére való kitekintéssel. Végül a *Táncsics a folklórban* című cikk az író és politikus orosházi szerepléséhez fűződő kortesdalok és szájhagyományok feldolgozására vállalkozik. Beck Zoltán írásai tudománypszerűsítő stílusban készültek.

K. L.